

LA RIVALITAT DE JOSEP COMES I SOLÀ I EDUARD FONTSERÈ

Com en la resta del món, la ciència espanyola està farcida d'anècdotes i capítols desconeguts per a la majoria de la gent però que han tingut una influència decisiva en la història de la investigació. Un d'aquests, de la màxima importància, és el que va tenir com a protagonistes dues de les màximes figures científiques nascudes a Barcelona en la segona meitat del segle XIX: Josep Comes i Solà (1868-1937) i Eduard Fontserè (1870-1970). Al primer d'ambdós se li considera l'astrònom espanyol més destacat del segle XX, ja que se li deuen nombrosos descobriments i estudis planetaris que van obtenir reconeixement internacional. Fundador de la Societat Astronòmica d'Espanya i Amèrica (SADEYA), va ser, segurament, l'únic espanyol que es va fer un lloc entre aquella elit mundial d'astrònoms divulgadors de l'època daurada en què aquesta ciència va aconseguir sorprendre la humanitat amb els seus descobriments i la difusió que en va fer; l'època en què es va forjar el concepte d'astronomia popular que ha perdurat fins als nostres dies i que va tenir en el francès Camille Flammarion –i també en Comes i Solà– un dels seus millors noms propis.

Eduard Fontserè, per la seua banda, va ser fundador i director del Servei Meteorològic de Catalunya, la xarxa d'observatoris de la qual no sols va ser pionera en un moment en què la meteorologia i la climatologia espanyoles a penes destacaven en el context internacional, sinó que actualment continua sent la més densa i rica en contribució de dades en tot Espanya. Realment, a pesar que en el temps de la dictadura franquista es va silenciar clarament la seua obra científica, ens trobem davant un dels pares de la nostra meteorologia. La devoció amb què va fer germinar la passió pels estudis meteorològics va acabar convertint-lo en un dels grans mestres d'aquesta branca de la ciència, en què més tard també van brillar altres destacats investigadors com Inocencio Font Tullot.

El que molt pocs saben és que Comes i Fontserè van treballar molt junts al principi, com a companys i bons amics, però van acabar sent enemics irreconciliables. Potser la primera idea que sorgeix arran d'això és que la desavinença va ser perjudicial per a la ciència, però els fets donen a entendre, sorprenentment, que, gràcies a la seua rivalitat, l'astronomia i la meteorologia van enlluernar en una època en què Espanya no destacava especialment en l'àmbit de les anomenades ciències naturals, per bé que figures com Ramón y Cajal sí que van aconseguir, amb el seu premi Nobel, un reconeixement mundial per a la medicina. Els passatges d'aquesta història estan molt ben relatats i documentats en el llibre biogràfic *Josep Comes*

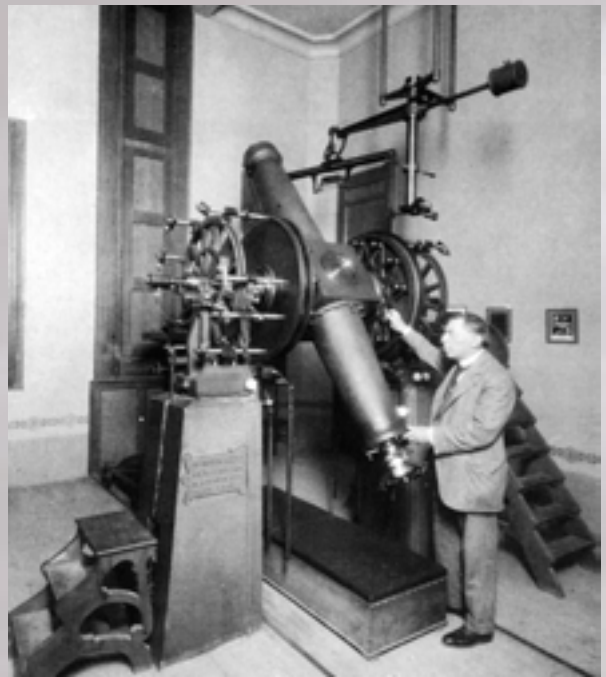
© Zerhowitz/Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona

A dalt, l'Observatori Fabra de Barcelona, codirigit a partir de 1912 per Comes i Solà i Fontserè.

A la dreta, Eduard Fontserè, fundador del Servei Meteorològic de Catalunya.

A la pàgina següent, portada del llibre biogràfic sobre Josep Comes i Solà editat per l'Ajuntament de Barcelona.

A sota, Comes i Solà amb el cercle meridià de l'Observatori Fabra.

© Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona

i Solà. *Astrònom i divulgador*, editat per l'Ajuntament de Barcelona, i del qual són autors Josep Batlló Ortiz, Ignasi Cebrián Ester, Josep Marfà Oliver, Antoni Roca Rossell (coordinador) i Pedro Ruiz Castell. El llibre es va editar el 2004 amb motiu del centenari de la inauguració de l'Observatori Fabra i és una de les millors biografies disponibles sobre Comes i Solà, encara que, lògicament, hi és present Fontserè, que apareix constantment.

La lectura d'aquest llibre recompensarà els qui tinguen especial interès per la figura de Comes i Solà, però també els qui coneguen Fontserè. En el terreny personal va ser lamentable la pèrdua d'una amistat, però en el científic no hi ha dubte que ser rivals els va animar a treballar i destacar més que l'altre en les seues respectives facetes: Comes en l'astronòmica i Fontserè en la meteorològica, a pesar que ambdós van treballar junts al principi en nombrosos projectes i activitats destinades a impulsar l'astronomia. Una d'aquestes va ser l'eclipsi de Sol de 1890, que des de Barcelona va poder observar-se només parcialment –la franja de totalitat no passava per allí–, però després, ambdues trajectòries discorren per camins forçosament distints. Tots dos van aspirar a convertir-se en el primer director de l'Observatori Fabra de Barcelona, ambició que va veure acomplida Comes el 1901 –tres anys abans de la inauguració– i que va portar Fontserè a presentar diverses reclamacions en els anys posteriors. La Reial Acadèmia de Ciències i Arts va optar el 1912 per una solució salomònica després d'onze anys de direcció en solitari per l'il·lustre astrònom: es va acordar una direcció compartida per ambdós, de manera que Comes coordinava la secció d'Astronomia i a Fontserè se li van encomanar les àrees de Meteorologia i Sismologia. Com explica en la biografia Josep Maria Oliver, «la solució tenia un avantatge: Comes hi anava de nit i Fontserè de dia, no tenien perquè coincidir».

Arran d'aquestes lectures, l'aparent impressió inicial d'una absurda rivalitat queda eclipsada per la certesa, corroborada per la precisa documentació aportada pels autors, que, enemics o no, la ciència espanyola va obtenir, gràcies a Josep Comes i Solà i a Eduard Fontserè, un dels més brillants llegats de la primera meitat del segle xx. Els crítics de Comes no deixen d'esmentar les seues discrepàncies amb la teoria de la relativitat d'Albert Einstein, que es va entossudir a qüestionar en la majoria dels seus articles, molts dels quals en el diari *La Vanguardia*, l'hemeroteca

del qual alberga amb els seus escrits un enorme tresor, ja que s'hi serva una gran part de la seua faceta com a divulgador, mitjançant la qual va comunicar al lector qualsevol esdeveniment astronòmic rellevant, com el mític pas del cometa Halley el 1910 per les proximitats de la Terra i la polèmica internacional sobre els canals de Mart, oberta pel nord-americà Percival Lowell. Però al marge d'aquella discrepància amb Einstein, Comes va anar gestant una profusa obra científica i divulgativa que, en una visió de conjunt, pot considerar-se única en l'astronomia espanyola. En el camp científic, les seues aportacions es van concretar en el descobriment de dos cometes i una dotzena d'asteroides, un dels quals va batejar amb el nom de Barcelona. Els seus estudis planetaris van ser més que notables i entre ells destaca la seua visionària teoria que Tità, la major

lluna de Saturn, té atmosfera, un fet que no es confirmaria fins a dècades després gràcies a la sonda espacial Voyager.

Dels seus llibres, l'obra *El cel. Novíssima Astronomia Il·lustrada*, publicada per la Casa Editorial Seguí, és un dels més bells tractats que poden trobar-se en l'actualitat en les llibreries de vell. A més dels savis continguts de Comes, que fascinaran el lector, les cartes celestes i il·lustracions que els acompanyen són d'una bellesa indescriptible.

El punt més curiós és que, en aquestes mateixes llibreries, és freqüent trobar, al costat de la llegendària obra de Comes i Solà, el llibre *Elements de meteorologia* d'Eduard Fontserè, de l'Editorial Gustavo Gili, a qui en el camp meteorològic cal atribuir elogis semblants que al tractat astronòmic del seu rival. Aquesta és, sens dubte, l'obra mestra de Fontserè. Encara que no siga comparable als llibres moderns sobre meteorologia, en els quals les imatges de satèl·lit i altres fotografies i infografies en color representen un gran atractiu, el títol de Fontserè és una lectura obligada per al climatòleg aficionat, perquè s'hi reuneixen tots els ensenyaments necessaris per comprendre els aspectes fonamentals de l'atmosfera, aprendre a observar el temps i instal·lar una estació meteorològica pròpia.

Segurament, Comes i Fontserè se sorprendrien si hagueren sabut que a pesar de les seues irreconciliables trajectòries, el destí menaria les seues obres a conuiu de manera inseparable a les lleixes de les llibreries que atresoren les seues valuoses contribucions científiques.

VICENTE AUPÍ
Levante-EMV

«SER RIVALS ELS VA ANIMAR A TREBALLAR I DESTACAR MÉS QUE L'ALTRE EN LES SEUES RESPECTIVES FACETES: COMES EN L'ASTRONÒMICA I FONTSERÈ EN LA METEOROLÒGICA»

